

Наташа Васиљевић

Универзитетска библиотека
„Светозар Марковић”, Београд
vasiljevic@unilib.bg.ac.rs

ОБАВЕЗНИ ПРИМЕРАК У УНИВЕРЗИТЕТСКИМ БИБЛИОТЕКАМА

Сажетак: Рад се бави прошлогодишњим изменама Закона о обавезном примерку који, у складу са њима, од издавача захтева доставу једног академског примерка Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић” у Београду. Први део је посвећен прегледу актуелне законске регулативе и практичног присуства обавезног примерка у европским универзитетским библиотекама. После анализе законских решења која су предложена пре шест година и оних која су усвојена 2016, представљени су први резултати примене Закона, уз назначивање будућих могућих развојних праваца.

Кључне речи: обавезни примерак, закони, универзитетске библиотеке, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” у Београду.

Улога централних универзитетских библиотека у смислу стожера око кога се развијају научно-наставна и истраживачка делатност у универзитетској заједници одавно се преиспитује на глобалном нивоу услед промене цивилизацијске парадигме коју је наметнула информатичка револуција. Најјасније последице у последњој деценији јесу њихово све веће учешће у образовном циклусу путем различитих врста едукативних програма на мање или више формализован начин, као и преузимање издавачких функција како у традиционалном, тако и у савременом смислу – формирањем академских портала и репозиторијума наставних и научних материјала. Обе ове врсте ангажовања условиле су организационе промене универзитетских библиотека на глобалном нивоу, иако је њихова традиционална улога као централног чворишта универзитета и даље неупитна.

На локалном нивоу, централне универзитетске библиотеке Београда, Крагујевца и Ниша, осим ових промена, морале су да се суоче и са дуготрајном и тешком ситуацијом када је у питању финансирање набавне

делатности која већ четврт века покушава да се избори за место у буџету. Набавна делатност је услед тога изгубила на значају као део онога што можемо дефинисати као њену традиционалну улогу, јер није успевала да одговори на захтеве за промптним праћењем нових издања у складу са „клопком” информатичке ере да тражени материјал мора бити доступан одмах по његовом појављивању.

Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” у Београду покушавала је да обезбеди редован прилив публикација на различите начине. Као ставка у буџету Министарства набавка публикација се, упркос редовним пројекцијама у плану установе, појављивала само инцидентно (последњи пут 2005. године). Нажалост, и алтернативни начини финансирања набавке публикација генерално су се показали неделотворним, јер се она по правилу не препознаје као пројектна активност, а у последњих двадесет година ниједан пројекат ове врсте није прихваћен, за разлику од оних који се тичу едукативних и културних програма, издавања публикација и набавке опреме. Једна од неколико иницијатива потеклих из библиотеке тичала се и могућности њеног укључивања у Закон о обавезном примерку, по моделу британских универзитетских библиотека, о коме ће накнадно бити речи. Ова иницијатива резултирала је увођењем Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” у Преднацрт Закона о обавезном примерку марта 2010. године,¹ али су у тексту усвојеном наредне године брисане све ставке које су се на њу односиле. Безмало седам година касније коначно је правно регулисан обавезни академски примерак о чијем се дефинисању, значају, тешкоћама у спровођењу и даљим правцима развоја релативно мало зна чак и у стручним круговима.

Обавезни примерак у неким земљама Европе

Обавеза достављања примерка публикације академској библиотеци није тако редак случај као што би се могло помислити. Остављајући по страни историјат обавезног примерка као категорије, као и терминолошке дилеме око депозитарности и обавезности у различитим језицима,

---

¹ *Закон о обавезном примерку публикација. Преднацрт. 5. 3. 2010.* био је доступан преко мрежне странице Владе Републике Србије више од годину дана пре усвајања Закона о обавезном примерку публикација објављеног у Службеном гласнику РС, бр. 52/11. Наводи су дати према штампаном примерку сачуваном у Одељењу набавке Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” у Београду.

усредсредимо се на важеће одредбе европског законодавства у неколико европских земаља и начине њиховог спровођења у пракси.

Пример Уједињеног краљевства и његовог Акта о депозитним библиотекама из 2003.² узет је за модел када је требало предложити начин на који би Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” могла бити укључена у Закон о обавезном примерку публикација. Британска пракса попуне фонда била нам је узор превасходно због селективности која је ретко присутна када је у питању обавезни примерак, а која је неопходна како због просторних ограничења, тако и због специфичног профила фонда који је потребан универзитетској заједници као примарном кориснику Библиотеке. Специфичност овог акта је у томе што комплетан обавезни примерак прима једна Британска национална библиотека (British Library), док пет других, од којих су две националне (шкотска и велшка), а три универзитетске (Оксфорд, Кембриџ, Даблин),³ могу да рачунају на попуну фондова изабраним насловима из текуће продукције уз минималне трошкове и организационе напоре. Када су ови потоњи у питању, у протеклих неколико година дошло је до промене праксе у смислу да је лондонска Агенција за ауторска права која се старала за реализацију захтева депозитних библиотека замењена новоформираном Агенцијом за обавезни примерак библиотека (Agency for the Legal Deposit Libraries) лоцираном у згради Козвејсајд Националне библиотеке Шкотске (National Library of Scotland's Causewayside Building) у Единбургу. Делатност обе поменуте агенције је целокупан технички део посла у смислу контактирања издавача, поручивања, рекламирања, доставе и пријаве непоштовања закона. Депозитне библиотеке Агенцији упућују одабир наслова у електронском или штампаном облику у прилично комотном року од дванаест месеци у односу на датум издавања публикације. Избор се може обавити и пре самог издавања на основу расположивих библиографских података, а једном достављен захтев аутоматски обухвата све будуће делове континуација, односно све бројеве периодичних публикација. Електронске публикације, као и друга нематеријална грађа, овом закону подлежу од пре четири године⁴ чиме се

² The National Archives, "Legal Deposit Libraries Act 2003", UK government Department for culture, media and sport, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/28/contents> (преузето 1. 4. 2017)

³ The National Library of Scotland, The National Library of Wales, Bodleian Libraries of the University of Oxford, Cambridge University Library, The Library of Trinity College, Dublin.

⁴ The National Archives, "The Legal Deposit Libraries (Non-Print Works) Regulations 2013", UK government Department for culture, media and sport, <http://www.legislation.gov.uk/uksi/2013/777/contents/made> (преузето 1. 4. 2017)

обезбеђује систематско и свеобухватно прикупљање резултата интелектуалних делатности као баштине будућих генерација, наглашавајући да „обавезни примерак подржава циклус знања, при чему депонована дела пружају надахнуће и изворни материјал за нове књиге које ће евентуално бити издате”.⁵

Обавезни примерак у Републици Ирској регулисан је Законом о ауторским и сродним правима из 2000. године.⁶ Овај закон обавезује издаваче сваке издате публикације да примерак књиге доставе не само националним библиотекама Ирске и Британије, већ и библиотекама Тринити Колеџа из Даблина, Универзитета Лимерик, Универзитета Даблин Сити, као и библиотекама универзитета удружених у Национални универзитет Ирске које су лоциране у Корку, Даблину, Мајнуту и Голвеју.⁷ Поред тога, издавачи су дужни да по захтеву доставе своја издања и свакој од поменуте четири британске библиотеке које располажу правом селекције обавезног примерка за публикације издате у Уједињеном краљевству.⁸ Занимљиво је напоменути да иако поновљена издања не подлежу закону, у случају било какве, чак и минималне измене текста или опреме књиге, обавезни примерак мора поново бити достављен.

Нису усамљени примери да депозитну функцију са националном библиотеком дели универзитетска библиотека са дугом традицијом, као што је случај у Пољској где је то библиотека Јагелонског универзитета из Кракова (*Biblioteka Jagiellońska*). Обавезни примерак је, међутим, битан облик набавке за практично све регије у Пољској, будући да га прима још петнаест библиотека (од којих осам универзитетских). Оно што је карактеристично за њих јесте да им закон дозвољава да изврстан број ових публикација из различитих разлога (застарелост, недостатак простора, мртав

---

⁵ „Legal deposit supports a cycle of knowledge, whereby deposited works provide inspiration and source material for new books that will eventually achieve publication”. Agency for the Legal Deposit Libraries, “Benefits for publishers”, <http://www.legaldeposit.org.uk/> (преузето 1. 4. 2017)

⁶ electronic Irish Statute Book (eISB), „Copyright and Related Rights Act, 2000”, Government of Ireland <http://www.irishstatutebook.ie/eli/2000/act/28/enacted/en/print> (преузето 1. 4. 2017)

⁷ National Library of Ireland, British Library; Trinity College, Dublin; University of Limerick; Dublin City University; National University of Ireland: University College Dublin, University College Cork, National University of Ireland – Galway, Maynooth University.

⁸ Будући да је пета, Библиотека Колеџа Тринити из Даблина је већ обухваћена претходном одредбом.

фонд и слично) излуче из својих фондова по истеку периода од педесет година.⁹

Словеначки закон о обавезном примерку¹⁰ именује две главне депозитне библиотеке - Националну и универзитетну књижницу из Љубљане и Универзитетску књижницу из Марибора – које обављају функцију централне универзитетске библиотеке. Сходно тој функцији, у обе библиотеке равноправно се похрањују примерци докторских дисертација, што је дефинисано поменутиим законом. Ово је редак пример законског дефинисања депозита докторских дисертација које се у већини других земаља третирају као рукописна грађа за чије је чување задужена матична образовна институција. Постоји још десет обласних словеначких библиотека које примају локални обавезни примерак, а занимљиво је да постоје и две депозитне библиотеке лоциране ван граница Словеније – у Трсту и Целовцу (Клагенфурту). Закон обавезује сваку од четрнаест депозитних библиотека на доношење подзаконских аката којима се регулишу питања која се тичу чувања, коришћења и излучивања грађе добијене путем обавезног пријема.

Португалски закон о обавезном примерку¹¹ захтева да издавачи Националној библиотеци доставе једанаест примерака (што је, поређења ради, један примерак више него у бившој СФРЈ). Од закона су изузете две врсте материјала: докторске дисертације за чије су чување законом задужене високошколске институције на којима су одбрањене и ефемерни штампани материјал чији су различити облици у закону брижљиво набројани (различите врсте рекламног материјала, визиткарте, коверте, бојанке, купони, улазнице...). Број обавезних примерака минимализован је у случају да је публикација штампана у мање од 100 примерака, односно мање од 300 уколико је луксузно опремљена: тада се доставља само један примерак. Даља дистрибуција регулисана је подзаконским актима. Занимљиво је напоменути да је Национална библиотека увела потпуно аутоматизован систем којим се олакшавају различите врсте евиденција и преписке у вези

⁹ Monika Cornell. „La Bibliothèque national de la Pologne – Le dépôt légal et la protection par le droit d’auteur à l’ère numérique”, *Les cahiers de propriété intellectuelle*, vol. 23, 1 (2010), <http://cpi.openum.ca/files/sites/66/La-Biblioth%C3%A8que-nationale-de-la-Pologne.pdf> (преузето 1. 4. 2017)

¹⁰ Pravno-informacijski sistem, Zakon o obveznem izvodu publikacij (ZOIPub), Pravno-informacijski sistem Republike Slovenije, <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO3606> (преузето 1. 4. 2017)

¹¹ Biblioteca Nacional De Portugal, „Depósito legal”, Biblioteca Nacional De Portugal, http://www.bnportugal.pt/index.php?option=com_content&view=article&id=153&Itemid=63&lang=pt (преузето 1. 4. 2017)

са обавезним примерком, као и да са поносом истичу да су издавачи ослобођени од скривених трошкова који се тичу библиографске обраде (каталогизација у публикацији, додела идентификационих бројева и слично), а који се лако преузимају из система.

Терминологија законског регулисања академског примерка у Србији

Закон о изменама Закона о обавезном примерку усвојен је на седници Парламента Републике Србије 12. 2. 2016. године, а објављен је у Службеном гласнику Републике Србије бр. 13/16 и један је од последњих закона усвојених пре расписивања парламентарних избора у марту прошле године. За разлику од Предлога из 2010. године, у коме термин „академски примерак” не постоји, он га дефинише као „примерак публикације који на основу овог закона издавач односно други обвезник о свом трошку доставља Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић”, матичној високошколској библиотечко-информационој установи на основу списка наслова за континуирано академско проучавање које доноси Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”. Сам термин, према нашем истраживању, нема пандан у европској пракси.

Са друге стране, Закон је не наводи као депозитну библиотеку, што је био случај у поменутом Предлогу, где је Универзитетска библиотека „Светозар Марковић” наведена као депозитна „изузетно за област науке и образовања”. У старом Преднацрту она је помињана и у члану који се тиче општег интереса, као установа која се стара о њему у области научне баштине. Будући да није третирана као депозитна, даљи чланови у којима је помињана, а који се тичу обавеза депозитних библиотека, нису укључени у измене Закона.

Достава академског примерка регулисана је посебним ставом члана 5. Закона о изменама Закона о обавезном примерку по коме „Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић” доставља се један академски примерак публикације”, док се у претходном Предлогу достава регулисала чланом 11. који се тиче распоређивања обавезног примерка којим је било дефинисано да се „уколико се ради о публикацији од значаја за науку и образовање, један примерак прослеђује Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић”.

Није тешко закључити да је суштински обухват Предлога и (коначно) усвојеног текста сличан, али је усвојени текст из перспективе Универзитет-

ске библиотеке по њу знатно повољнији у смислу да није дефинисана као депозитна библиотека, те је у ситуацији да књиге добијене по основу обавезног примерка стави на располагање својим корисницима на уобичајен начин као део свог основног фонда. Друга битна разлика тиче се посредништва Народне библиотеке Србије и Библиотеке Матице српске: према претходном нацрту нејасно је да ли би одлуку о томе које су публикације „од значаја за науку и образовање” одређивале управо оне или би то морало бити регулисано подзаконским актима, као и у чијој би надлежности било доношење ових аката. Према усвојеном тексту, Универзитетској библиотеци доставља се један академски примерак публикације „на основу списка наслова за континуирано академско проучавање које доноси Универзитетска библиотека „Светозар Марковић””.

Спровођење законских одредби у Универзитетској библиотеци

Непосредно после доношења Закона, Одељење набавке је израдило нацрте интерних докумената према чијим одредбама се врше одабир, поручивање и пријем обавезног примерка публикација. Као полазна тачка послужио је претходни Правилник о набавној политици из 2008. године чијим је одредбама јасно дефинисан профил публикација које су потребне за квалитетно попуњавање фонда.

Као основни критеријуми за одабир публикација наведено је следеће:

1. да су публикације у целости или у деловима потребне за додипломске и постдипломске студије из свих области које се изучавају на факултетима и универзитетима у Србији;
2. да их због њиховог значаја финансира или суфинансира Влада Републике Србије, самостално или преко својих Министарстава, укључујући и зборнике са скупова који су финансирани на овај начин;
3. релевантност публикација које се тичу актуелних праваца истраживања, посебно оних из интердисциплинарних и нових наука, при чему се често антиципирају потребе академске популације;
4. релевантност публикација за историју науке и уметности у Србији и свету;
5. важна документарна вредност оних публикација које нису намењене учењу и истраживању на универзитету.

Реализација законских одредби и селекције публикација није текла без трзавица и изузетно је оптеретила службу набавке која, због забране запошљавања, није била у могућности да се прошири – осим палијативно и врло привремено, у тренуцима највећег текућег оптерећења. У току прва два месеца примене Закона публикације су достављале искључиво оне високошколске институције које су их и пре законског регулисања редовно слале: Саобраћајни факултет и Криминалистичко-полицијска академија из Београда, Факултет техничких наука и Филозофски факултет из Новог Сада и Педагошки факултет из Сомбора. Зато су о измени Закона обавештене најпре све акредитоване високошколске установе и научни институти, према јавно доступним листама Министарства просвете, науке и технолошког развоја, од којих се очекује да своје публикације убудуће достављају у целости и редовно. Крајем године је, међутим, приликом прегледа библиографских података у бази констатовано да није достављено скоро 70% њихове издавачке продукције, али је после рекламација ситуација знатно побољшана, будући да је до марта достављено практично три четвртине рекламираних наслова.

О обавези достављања обавезног примерка по захтеву сукцесивно су обавештавани и сви други издавачи релевантних публикација, уз прве поруџбине издања за која је заинтересована Универзитетска библиотека „Светозар Марковић”. До краја године контактиране су 267 високошколске и 63 научне институције, као и преко 250 других издавача, проверено је скоро 9.000 библиографских записа који су упоређени са подацима о њиховој садржини доступним преко мреже и рекламирани су сви наслови високошколских институција за први деветомесечни и сви изабрани наслови осталих издавача за први шестомесечни период.

После годину дана од почетка примене Закона не можемо бити незадовољни: за Универзитетску библиотеку то је значило набавку преко 2.000 нових наслова монографских издања домаће продукције,¹² као и значајно побољшану поуну фонда серијских публикација. Одабир публикација које нису издања високошколских и научних институција највећим делом је резултат тимског рада Одељења набавке, при чему је остављена могућност издавачима да коригују избор сугестијама да се нека од публикација са списка изостави или дода нека која није наведена.

Већина комерцијалних издавача, и поред независне финансијске ситуације у којој се налази добар део њих, законску одредбу је испуњавала у

¹² Према подацима из базе, путем обавезног примерка 2016. примљено је 1.465, а до априла 2017. године 821 публикација.

складу са захтевима Универзитетске библиотеке, неки чак и сугеришући да проширимо спискове „будућим класицима” када је у питању актуелна светска књижевност. Али напоменимо да смо се у пракси сусрели и с начелним одбијањем да се обавезни примерак достави и с неразумевањем институције обавезног примерка од стране издавача, при чему су као аргументи навођени Устав Републике Србије, обавезујуће одредбе Европске уније (којима се не може ући у траг), па чак и српска Википедија у којој не постоји одредница обавезног примерка.

Са друге стране, до данас је остао и читав низ нерешених питања: активнија комуникација и са активним и са потенцијалним корисницима библиотеке, као и са издавачима (интерактивност је још увек на нивоу електронске поште, нема нпр. аутоматизованог система прикупљања листа литературе високошколских установа); сигнализација појаве нових публикација (тренутно у потпуности зависна од података из система узајамне каталогизације Виртуелне библиотеке Србије); ефикасније регистровање периодичних публикација; непостојање могућности формирања заједничке базе података о издавачима (систем COBISS има одређених могућности за прикупљање ових података у локалу, али је његово иницијално попуњавање са расположивим особљем неоствариво, док могућност преузимања није предвиђена).

Будућност обавезног академског примерка

Краткорочно, управо су ова нерешена питања основни правци будућег деловања у вези с постизањем бољег управљања академским примерком у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић”. Додајмо и то да би требало искористити остварене контакте са широким спектром издавача за унапређење других делатности у библиотеци, као на пример промотивних и маркетиншких активности, суиздаваштва, обезбеђивања дигиталних копија и слично.

Дугорочно, ваља нам се вратити на промену парадигме са почетка текста и, у складу са њом, већ сада размишљати о новом информатичком систему Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић” који ће, уз обавезну заштиту ауторских права свих креатора садржаја, на располагање ставити неки будући обавезни академски примерак свим припадницима академске заједнице у свако време и на сваком месту, што је један од предуслова будућег замаха развоја образовања и науке у Србији.

Литература:

1. Biblioteca Nacional De Portugal, „Depósito legal”, Biblioteca Nacional De Portugal, http://www.bnportugal.pt/index.php?option=com_content&view=article&id=153&Itemid=63&lang=pt (преузето 1. 4. 2017)
2. Cornell, Monika. „La Bibliothèque nationale de la Pologne – Le dépôt légal et la protection par le droit d’auteur à l’ère numérique”, *Les cahiers de propriété intellectuelle*, vol. 23, 1 (2010): <http://cpi.openum.ca/files/sites/66/La-Biblioth%C3%A8que-nationale-de-la-Pologne.pdf> (преузето 1. 4. 2017)
3. e/Electronic Irish Statute Book (eISB), „Copyright and Related Rights Act, 2000”, Government of Ireland <http://www.irishstatutebook.ie/eli/2000/act/28/enacted/en/print> (преузето 1. 4. 2017)
4. The National Archives, „Legal Deposit Libraries Act 2003”, UK government Department for culture, media and sport, <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/28/contents> (преузето 1. 4. 2017)
5. Pravno-informacijski sistem, Zakon o obveznem izvodu publikacij (ZOIPub), Pravno-informacijski sistem Republike Slovenije, <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregled-Predpisa?id=ZAKO3606> (преузето 1. 4. 2017)
6. Zakon o obaveznom primerku publikacija (Sl. glasnik RS br. 52/11 , 13/16), Prečišćen tekst zaključno sa izmenama iz Sl. gl. RS br. 13/16 koje su u primeni od 27/02/2016. (izmene u čl. 1, 3, 5, 6, 7, 10, 11), Republika Srbija, Ministarstvo kulture i informisanja, <http://www.kultura.gov.rs/lat/dokumenti/propisi-iz-oblasti-kulture/zakon-o-obaveznom-primerku-publikacija-> (преузето 1. 4. 2017) (na ćirilici)

Nataša Vasiljević

University Library „Svetozar Marković”, Belgrade

vasiljevic@unilib.bg.ac.rs

ACADEMIC DEPOSIT AS A NEW LEGAL CATEGORY AND ITS IMPLEMENTATION IN UNIVERSITY LIBRARY

Abstract: The paper refers to last year changes in Serbian Legal deposit law, which requested the publishers to deliver one copy of their production to University Library „Svetozar Marković” in Belgrade. Its first part gives a revue of actual law regulation and presence of deposit copies in university libraries in Europe. After an analysis of the legal solution proposed six years ago and the one accepted in 2016 the first result of law implementation are presented. The final part is dedicated to the short-term and long-term direction the institution should follow in the future.

Key words: Legal deposit, law, academic libraries, University Library „Svetozar Marković” in Belgrade

Примљено: 20. априла 2017.

Прихваћено: 15. маја 2017.